

על כן סוקניק, שפרסם את הכתובת ושכינה אותה 'ציון עוזיהו מלך יהודה', לא ידע להצביע על מקורה.

בניית כנסיית העלייה הרוסית בהר הזיתים, תצלום של פיורילו מראשית שנות השמונים של המאה התשע-עשרה

יעקב גחום אפשרתיין הצביע בקשר לכתובת על דברי בנימין מטודלה, שכתב: 'זיוצא אדם משער יהושפט אל עמק יהושפט ושם מדבר העמים ושם מצבת יד אבשלום וקבר עוזיהו המלך'.⁵ על פי תיאור זה הוא הסיק כי בנימין מטודלה, בן המאה השתים-עשרה, זיהה את מצבת הקבורה מימי הבית השני הסמוכה ליד אבשלום, והמכונה כיום

5 מסעות ר' בנימין, מהדורת א"ה גרינהוט, פרנקפורט 1904, עמ' 33; א' יערי, מסעות ארץ-ישראל, תל-אביב תש"ו, עמ' 40. בנימין מטודלה ביקר בארץ-ישראל סביב שנת 1170.

למקורו של ציון עוזיהו

אייל בן-אליהו

בראשית שנות השלושים ביקר אליעזר ליפא סוקניק במתחם הכנסייה הרוסית שבפסגת הר הזיתים ובחן את אוסף העתיקות שבמקום. לתדהמתו הוא גילה בין הפצי האוסף לוח אבן רבוע שעליו חקוקה כתובת ארמית בכתב עברי מרובע: 'לכה התית טמי עוזיה מלך יהודה ולא למפתח (ולכאן הובאו עצמות עוזיה מלך יהודה ולא לפתוח).¹ על פי הכתובת, שסוקניק תיארך אותה לימי הבית השני, פונו והועברו עצמותיו של עוזיהו ממקום קבורתן הראשוני,² למערת קבורה שבה הוצב הלוח שעליו חקוקה הכתובת.³ הכתובת לא נמצאה באתרה (in situ) אלא בין פריטים שאסף הארכימנדרית הרוסי אנטונין ממקומות שונים במהלך שהותו בארץ בשנים 1865-1894.⁴

- 1 א"ל סוקניק, 'ציון עוזיהו מלך יהודה', תרביץ, ב (תרצ"א), עמ' 288-292.
- 2 על מקום קבורתו הראשוני של המלך עוזיה ראו: ג' ברקאי, 'לבעיית מקום קבריהם של מלכי בית דוד האחרונים', מ' ברושי (עורך), בין הרמון לסיני: יד לאמנון, ירושלים תשל"ז, עמ' 75, הערה 8; עמ' 87, הערה 19.
- 3 על פינוין והעברתן של עצמות עוזיה ראו: י"ג אפשרתיין, 'לציון עוזיהו', תרביץ ב (תרצ"א), עמ' 293-294.
- 4 זאת סיפרו לסוקניק ראשי הכנסייה הרוסית, ראו: סוקניק (לעיל, הערה 1), עמ' 288.

לפסגת הר הזיתים, המקום שבו נמצאה הכתובת האמורה.¹¹ תיאור מקום מצודת עזויה ובית החופשית מתאים באופן מפתיע למקום הימצאה של הכתובת בפסגת הר הזיתים.¹²

קברו של עזויה מלך יהודה שאליו פונו והועברו עצמותיו בימי הבית השני היה אפוא בפסגת הר הזיתים. לוח האבן שעליו חקוקה הכתובת הונח במערת הקבורה ושימש ציון למקום שאליו הועברו עצמות עזויה.

לוח האבן נחשף ככל הנראה בעת בנייתה של כנסיית העלייה הרוסית בראשית שנות השמונים של המאה התשע-עשרה ונשתמר במתחם הכנסייה הרוסית, באוספו של הארכימנדריט הרוסי אנטונין, שפעל בארץ באותן שנים.¹³

11 בית החופשית הנזכר במקרא הוא המקום שבו התגורר עזויה בחייו. קאסוטו פירש על פי האוגריתית את הביטוי 'בית החופשית' כבית המתים. ראו: מ"ד קאסוטו, האלה ענת, תל-אביב תשי"א עמ' 22. הקשר בין בית החופשית למוות משתקף גם בתהלים (פז, ו), 'במתים חופשי'. ייתכן שביטוי מקראי זה הוליד את הכינוי בית החופשית למקום שאליו הועברו עצמות עזויה.

12 לאור מקור זה דברי יהודה הדסי יועד היום נראה מגדלו חוצה לגבולך, מכונים ככל הנראה לבנין שעמד בראש הר הזיתים מפני שהמילה הבאה היא 'זהעירלים []', כלומר הנצרים כינו מבנה זה בשם אחר: ייתכן שהייתה זו כנסיית העלייה הביזנטית. על שיקומה של כנסיית העלייה בתקופה המוסלמית הקדומה ראו: R. Schick, *The Christian Communities of Palestine from Byzantine to Islamic Rule*, Princeton 1995, pp. 334-335. לפי פרשנות זו של יהודה הדסי ייתכן שהוא ומדריך ירושלים תיארו את פסגת הר הזיתים, בעוד שבנימין מטודלה תיאר את מצבת קבר זכריה שבגחל קדרון. בשיחה שערכתי עמו הציע ד"ר אלחנן ריינר כי שתי מסורות בדבר - בנימין מטודלה, שהזכיר את קבר עזויה, התייחס למקום הקבורה הראשונה, בעוד שמדריך ירושלים, שהזכיר את מצודת עזויה, התייחס למקום שאליו הועברו עצמות עזויה.

13 על זיקתו של הארכימנדריט אנטונין לחקר ההיסטוריה והארכאולוגיה של ארץ-ישראל ראו: ו' ציבקין, 'החברה הפלסטינית פראבוסלבת אימפריאלית', קתדרה, 46 (שבת תשמ"ה), עמ' 69-71.

קבר זכריה, כקבר עזויה.⁶ אפשטיין גם סמך לכך את עדותו של הקראי יהודה הדסי בספרו 'אשכול הכופר': 'ובמגדל [קרי וכמגדל] עזויה המלך מהוץ לאהליו ועד היום נראה מגדלו חוצה לגבולך'.⁷ מקור שלא נתנו החוקרים דעתם עליו, ושיש בו כדי לסייע בשאלת מקורו של 'ציון עזויה', הוא מדריך ירושלים מהגניזה הקהירית.⁸ מחבר המדריך סקר בפירוט את אתרי הר הזיתים-המסלול המתואר בו יוצא מהפינה הדרומית-מזרחית של חומת העיר, חוצה את גחל קדרון ומטפס במעלה הר הזיתים. לפי תיאורו במדרון המערבי היו שצ"ה מדרגות ו'בסוף מעלות אלה מצודת עזויה הנקרא בית החופשית'.⁹ מדריך ירושלים, שנכתב כמאה או מאתיים שנה לפני ימיו של בנימין מטודלה,¹⁰ קושר בין עזויה

6 י"ב אפשטיין, 'לציון עזויה', תרביץ, ז (תרצ"ז), עמ' 388.

7 י' הדסי, 'אשכול הכופר, קושטא תתק"ט, דף ג ע"א. בדרך זו הלך גם ע' שרמר, 'עוד על 'ציון עזויה', קתדרה, 46 (שבת תשמ"ח), עמ' 188-190. שרמר הוסיף מקור מראשית המאה התשע-עשרה המזהה את קבר עזויה ביד אבשלום וניסה לאשש בכך את דברי אפשטיין. אולם סביר להניח שהמקור שמביא שרמר אינו בלתי תלוי, אלא מוסר את דברי בנימין מטודלה שהכיר.

8 את מדריך ירושלים (כ"י קימברידג', ספריית האוניברסיטה, T-S Arabic Box 53, f.2), פרסם לראשונה י' ברסלבי, 'מדריך ירושלים מן הגניזה הקהירית', ארץ-ישראל, ז (תשכ"ד), עמ' 69-80. לדעתו הטקסט נכתב לפני הכיבוש הצלבני והוא אף הקדים אותו לאמצע המאה העשירית לספירה (שם, עמ' 77 וכן: י' ברסלבי, 'עליות רגלים אל הר הזיתים', י' אבירם (עורך), ירושלים לדורותיה, ירושלים תשכ"ט, עמ' 132). גיל הזר וההדיר את הטקסט, ראו: מ' גיל, ארץ ישראל בתקופה המוסלמית הראשונה (634-1099), א, תל-אביב תשמ"ג, עמ' 3-7. הוא תיארך את המדריך למאה האחת-עשרה לספירה.

9 בתרגומו של גיל (שם, עמ' 6), בין המילים 'קבר עזויה' (מצודת עזויה) למילים 'די יסמא בית החופשית' (הנקרא בית החופשית), הסרות כמה מילים. ייתכן שהמילים החסרות הן: מלך יהודה.

10 ראו לעיל, הערת 8.

ויה לימס ערביקום

דוד בן גד הכהן

במאמרי על מסלול מסעם של בני ישראל במואב! דיווחתי על דרך רומית שזיהיתי בירדן. באותו שלב זהו שני קטעים של הדרך, האחד פיתולי הדרך במדרון הצפוני של נחל ארנון (ואדי אלמוג'יב) והאחר צפונה לו, ששם זהו אבני שפה ואבני השדרה המרכזית של הדרך לאורך כ־300 מטר.

חזרתי למקום בסיוון תש"ס במסגרת סיור שטה שערכו גלעד פלאי והיים בן־דוד. בסיור השתתפו מלבד המארגנים גם זאב משל, יורם צפריר, עמוס קלונר, אלי רו וכותב שורות אלו. בעקבות בדיקה חוזרת של הדרך אני יכול להוסיף את הפרטים הבאים: קטעי ריצוף של הדרך התגלו תן בפיתולים שעל מדרון נחל ארנון והן בקטע העובר במישור. הפיתולים הותכים מעלה קדום שהצה את נחל ארנון קודם סלילת הדרך הרומית. אורכם של קטעי הדרך

קיר תומך בפיתול העליון בדרך הרומית. דרך זו חותכת תוואי של דרך עתיקה

המוכרים לנו כיום כ־5 ק"מ. הצלחתי לעקוב אחרי הדרך עד ממזרח לכפר סליה, דבר שמחזק את שחזור הדרך בהתאם להצעתו של ישראל רול ובניגוד לדעת פרקר.²

1 ראו מאמרי: "ןָב בסופה" ו"שָבַת ער": הערות למסלול מסע בני ישראל במואב, קתדרה, 95 (גיסן תש"ס), עמ' 17-18.

2 שם, עמ' 16, הערה 66.

ממאויים כמוסים לצעדים

ממשיים

זכי שלום

הנסיבות המדיניות, הצבאיות והדמוגרפיות שנוצרו בתום המלחמה אין רבות. מה שחשוב הוא העובדה המוצקה שברובה של אותה תקופה קיבלה ישראל את הדין, ואף שלא ראתה 'במפת הגבולות הנוכחית מפה טובה בפני עצמה', הסכינה עם גבולות אלה ושאפה לבססם (עמ' 121).

מפסקה זו עולות שתי נקודות חשובות לדין: האחת, בעלת אופי מתודולוגי ביסודה, היא הטענה כי הקביעה בדבר שתי מגמות 'הדרות בכפיפה אחת' יוצרת רושם מוטעה שלפיו שתי המגמות הן בעלות משקל זהה או דומה. היה אפוא צורך, לדעת בר-און, לשקלל את שתי המגמות ולקבוע את משקלן היחסי. זו טענה כבדת משקל, ולדעתי מוצדקת ביסודה. למרות הקושי בדבר, חשוב היה לבחון את שאלת המשקל היחסי של כל אחת משתי המגמות.

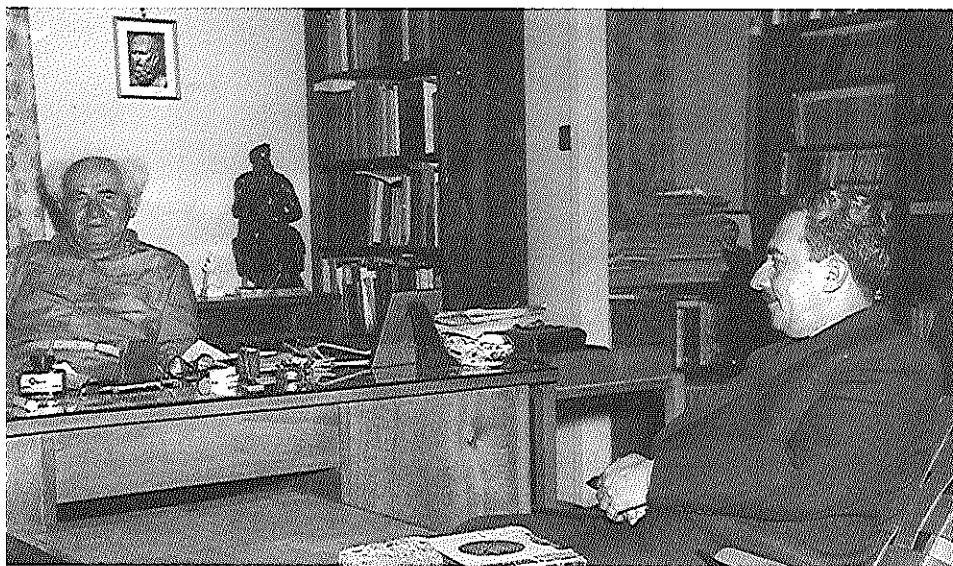
הטענה האחרת, הקשורה לקודמת, היא בעלת אופי מהותי, ונובעת מן הקביעה של בר-און כי עצם העובדה שמנהיגי ישראל הכריזו רשמית על קבלת הסטטוס-קוו הטריטוריאלי מצביעה על כך שמגמת ההשלמה עם הסטטוס-קוו הייתה בעלת משקל גבוה בהרבה מן המגמה של איי השלמה. טענה זו אינני יכול לקבל. לא ברור לי מדוע דברים הנאמרים על ידי מנהיגות כאשר ניתן להניח שבסוגיה ספציפית זו לא תמיד פיה ולבה שווים, ואין תוכה כברה, משקלם חשוב יותר ממאויי לב כמוסים שבמקרה הטוב (מבחינת ההיסטוריון) נאמרים בהדרי הדריים למקורבים שבמקורבים, ובמקרה הפחות טוב (שוב, מנקודת ראותו של ההיסטוריון) אינם נאמרים כלל. כמה חלומות גנוזים של עמים ומנהיגים (כולל כמובן בעם היהודי), שמשך שנים רבות לא ניתן היה אפילו להעלותם על דל שפתיים, התממשו והפכו למציאות?

סיכומי של דבר, חשוב לדעתי לא רק לדעת את עמדת המנהיג אלא גם את המניעים שהובילו

מאמרו של מרדכי בר-און 'מלחמות קטנות - מלחמות גדולות: הערות נוספות לוויכוחים על מדיניות הביטחון של ישראל בעשור הראשון'¹ הוא מלאכת מחשבת מחקרית מרשימה מאין כמוה. יחד עם זאת ברצוני להעיר שתי הערות הנוגעות למאמר זה. בראון כותב:

השאיפה להקים את המדינה היהודית במלוא שטחה של הארץ ליוותה כל אחד מן המנהיגים הציונים במשך שנים רבות עד לכינונה של המדינה היהודית, ואין זה פלא שבסופה של המלחמה השו כולם, אף המתונים שקיבלו את דינה של מלחמת תש"ח, בטעמו המריר של חוסר השלמות... לכן קל מאוד להיסטוריונים לצטט ציטוטים המעידים כביכול שגם לאחר תש"ח לא ויתרו מנהיגי ישראל על מדינות לבם. אף על פי כן אין לקבל את מסקנתו של שלום כי שתי המגמות - זו שהשלימה עם תוצאות המלחמה וזו שביקשה להרחיב את הגבולות - 'דרו בכפיפה אחת', מסקנה שמשתמע ממנה כי יש לייחס לשתי המגמות משקל שווה או לפחות דומה. הכרעות מדיניות עשויות להיות מושפעות מחלומות ישנים, ממאויי נפש ומ'זרמים' תת-קרקעיים, אך בסופו של דבר קובעים שיקולים ענייניים ומסגרת המציאות שבתוכה יש להכריע. לכן עם כל העניין שיכול להיות בנבירה במניעים רדומים וחבוים, מה שחייב לקבוע עבור ההיסטוריון בבואו לסכם את המדיניות שהוא מתאר ומנתח הן ההכרעות שנקטו בפועל. בטענתו של שלום, הנכונה כשהיא לעצמה, ש'מפת גבולות שביתת הנשק היתה מקובלת על מדינת ישראל בעיקר משום שהיא מהוויבת המציאות בתוקף

1 קתדרה, 94 (טבת תש"ס), עמ' 115-154.

משה שרת מודיע לראש הממשלה בביתו בשדה-בוקר על החלטת הממשלה להפקיד בידי ראש הממשלה את תפקיד שר הביטחון (20 בפברואר 1955)

עסקת הנשק הגדולה עם צ'כוסלובקיה" (עמ' 138).

לצערי נפלה כאן תקלה בכתיבתו של בר־און וחשוב לתקנה. המשפט שמביא בר־און לקוח מתוך ספרי 'מדיניות בצל מחלוקת: מדיניות הבטחון השוטף 1949-1956'. אני מנתח שם את עמדת שרת בקשר לפעולת עזה וכותב שהתבטאויותיו של שרת מביעות תמיכה בעמדה המצרית בסוגיה זו. בפסקה שלאחר מכן, הפסקה שבר־און מצטט, אני כותב: 'מנקודת ראות זו, כלומר מנקודת ראותו של שרת, שימשה פעולת עזה גורם מרכזי בהחלטתו של נאצר על עסקת הנשק עם צ'כוסלובקיה.² בר־און הציג פסקה זו כאילו היא מבטאת את דעתי, ולא היא. לא עלה על דעתי מעולם לקבל את הטענה כי עסקת הנשק המצרית-הצ'כית היא תוצאה של פעולת עזה מן הסיבה הפשוטה שלא מצאתי שום סימוכין לעמדה זו.

לנקיטת עמדה זו. בהקשר הקונקרטי השאלה אם הנהגת המדינה לאחר מלחמת העצמאות קיבלה את הסטטוס־קוו מתוך תחושה של אילוץ כפוי או מתוך תחושה של רצון אמת לחיות במסגרתו היא לדעתי שאלה חשובה מאין כמוה לא רק ברמת התאוריה אלא גם ברמת המעשה. התעלמות משאלת המניעים עלולה לעניות דעתי להקשות על ההוקר בבואו להבין ולהסביר אירועים היסטוריים.

אני מבקש להעיר עוד לגבי הדיון של בר־און בשאלת הקשר בין פעולת עזה לעסקת הנשק הצ'כית-המצרית. כותב בר־און: 'אפילו שלום [הח"מ], המגלה בדרך כלל הבנה למדיניותו של בן-גוריון, מביא ללא ביקורת את הטיעון המצרי [כאילו פעולת עזה היא שהביאה לעסקת הנשק הצ'כית-המצרית, וכך הוא כותב]: "מנקודת מבט זו, שימשה אפוא פעולת עזה גורם מרכזי בהחלטתו של נאצר על חתימת

2 ו' שלום, מדיניות בצל מחלוקת: מדיניות הביטחון השוטף 1949-1956, תל-אביב תשנ"ה, עמ' 45.

ירושלים וארץ-ישראל – ספר אריה קינדלר

יהושע שוורץ, זהר עמד, עירית ציפר (עורכים)
ירושלים וארץ ישראל – ספר אריה קינדלר,
תל-אביב: מרכז אינגבורג רגרט ללימודי
ירושלים, אוניברסיטת בר-אילן ומוזיאון ארץ-
ישראל, תל-אביב, תש"ס, 263 עמ' (עברית)
+ II3 עמ' (אנגלית)

על פי דברי העורכים זהו כרך ראשון בבמה
אקדמית חדשה לפרסום מחקרים בנושאי ארץ-
ישראל וירושלים. הכרך מוקדש לד"ר אריה
קינדלר, שכינה שלושים שנה כמנהלו של
ביתן קדמן למטבעות במוזיאון ארץ-ישראל
בתל-אביב.
זהו קובץ של כמעט שלושים מאמרים העוסקים
כמעט כולם בארץ-ישראל, מן העת העתיקה
ועד לעת החדשה.

החלק העברי

בצלאל בריכוכבא

ד"ר אריה קינדלר – קיום למפעלו המדעי

עירית ציפר

'השוכבים על מיטת שן וסרוחים על ערשתם' –
מיטת המתה – מיטת הכס באמנות המזרח הקדום

מרדכי כסלו
השקמים אשר בתבליטי לכיש – זיהוי בראי חז"ל
עודד ליפשיץ

האם היתה בעין גדי 'אחוות מלך' בשלהי
תקופת הברזל ובתקופה הפרסית?

בצלאל בריכוכבא

התיאור הראשון של היהודים בספרות היוונית:
הקרבת היהודי, המנהגים הגלויים והתיאוריה
האנתרופולוגית של תאופרסטוס

זאב ספראי

יהודה של ארץ-ישראל החשמונאית

עמנואל פרידהיים

הפולחנים הפאגניים הסוריים בפטולמאיס-עכו
בתקופה ההלניסטית-רומית

אהרן שמש

'המקום אשר בחרתי': ירושלים ומקומות

אחרים במגילת המקדש

אסתר אשל ומגן ברזשי

חיבור היסטורי מקומראן (4Q248) אחד

ממקורותיו של ספר דניאל ותאריך ביקורו של

אנטיוכוס הרביעי בירושלים

אייל רגב

מדוע נאחזו אריסטובלוס השני ואלכסנדר בנו

במבצר אלכסנדריון-סרטבה?

אפרת חבס (רובין)

שמעון כוסבה והתואר 'נשיא'

החלק האנגלי

שמואל ורגון

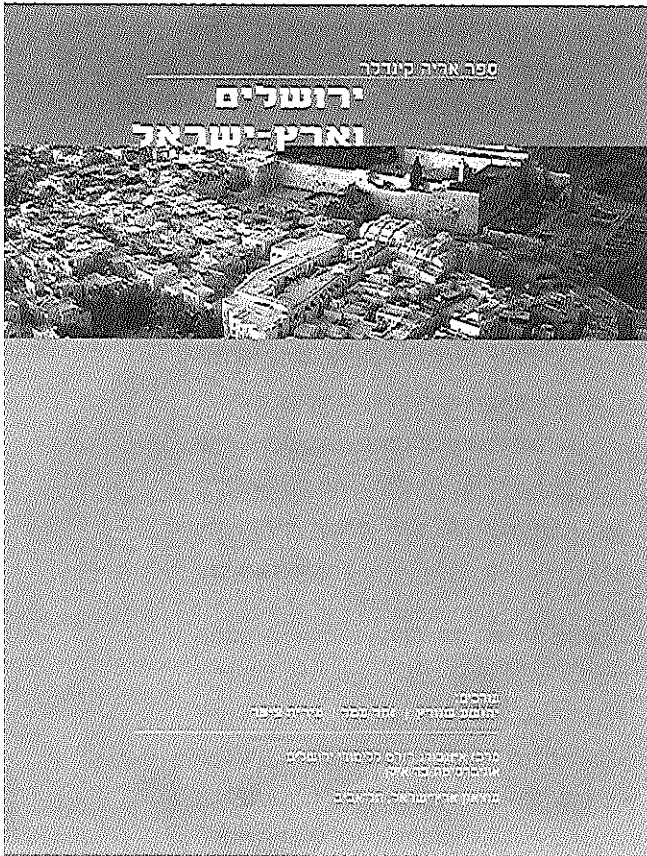
נבואת ישעיהו על רקע המרד של אשדוד

בסרגון השני ודיכוי

רז קלטד

סדרת משקולות ברונזה בצורת קובייה מאוספי

מוזיאון ארץ-ישראל, תל-אביב

משה גרסיאל

מבנהו של ספר דברי הימים ותכניו כפולמוס

סמוי עם השומרונים

עמוס קלוזנר

קולומבריה בירושלים

שת וורד

ציפורי בתקופה הערבית

אורן טל, יגאל טפר ואלכסנדר פאנטאלקין
ביצורי יוסף בן-מתתיהו בבאר-שבע הגלילית?

אריה קינדלר

מטבעות של מיטבענים יהודים בימי-הביניים

באוסף ביתן קדמן למטבעות

אברהם דוד

מעשי עושק ביהודי היושב בעזה על-ידי

מוסלמים על-פי מסמך גניזה מן המחצית

השנייה של המאה ה-11

דן גזית

תהליך התיישבות בהבל הבשור בימי השולטן

עבד אלהמיד השני

ריכב רובין

ירושלים הבנויה בסט' לואיס - מודל עיר

הקודש בתערוכה העולמית (1904)

מרדכי אליאב

הקונסוליה הבריטית בירושלים (1838-1914)

מרגלית שילה

חזויית העלייה לארץ של נשים ביישוב הישן

מקסים שושני ונפתלי גולדשילגר

נטיעות בשכונת אחוזה בחיפה: הותם נופי

ייחודי מפעילות העלייה הרומנית בשנות

העשרים

יוסי כץ

היצירה הספרותית והגיאוגרפית ההיסטורית:

'תמול שלשום' של עגנון וירושלים במאה ה-19

בתיה כרמיאל

מקומה של ירושלים בקישוטי קרמיקה

'בצלאל' (1922-1929)

תקציר עברי של המאמרים המופיעים באנגלית

השער השלישי והרביעי תופסים את עיקר נפחו של הספר רחב ההיקף המשתרע על תחומי הקר שונים בתכלית, שתולדותיה של ארץ־ישראל מהווים את מצעם המשותף.

השער הראשון: מפה ומיפוי

ריכב רובין
מפת ירושלים מאת דה פייר

ב"ז קדר
על שש מפות ותצלום אויר אחד

יוסי בן־ארצי
יהושע בן־אריה ומיפוי קרבות מלחמת העצמאות

דב גביש
מפות מודיעין זר והמפה הטופוגרפית של ישראל 1:100,000

השער השני: גאוגרפיה־היסטורית – היבטים מתודולוגיים

יעקב שביט
מהי אפריקה שבתלמוד? מסע קצר בגאוגרפיה דמיונית

חיים גורן
קרל ריטר והמחקר הגאוגרפי־ההיסטורי של ארץ־ישראל במאה הי"ט

רן אהרנסון
על התיישבות העלייה הראשונה והמחקר הגאוגרפי־ההיסטורי

גדעון ביגר
גאוגרפיה היסטורית שימושית: בירה בדווייזר נגד בירה בדוואר

סת שוורץ
הורדוס, ידיד היהודים
יהושע שוורץ וזהר עמר
'שדה הארון' – גלגל, יריחו וירושלים
והפולמוס של התקופה הביזאנטית

איבון פרידמן
ירושלים כתחנה האחרונה במסעות הצלבנים
תקציר אנגלי של המאמרים המופיעים
בעברית

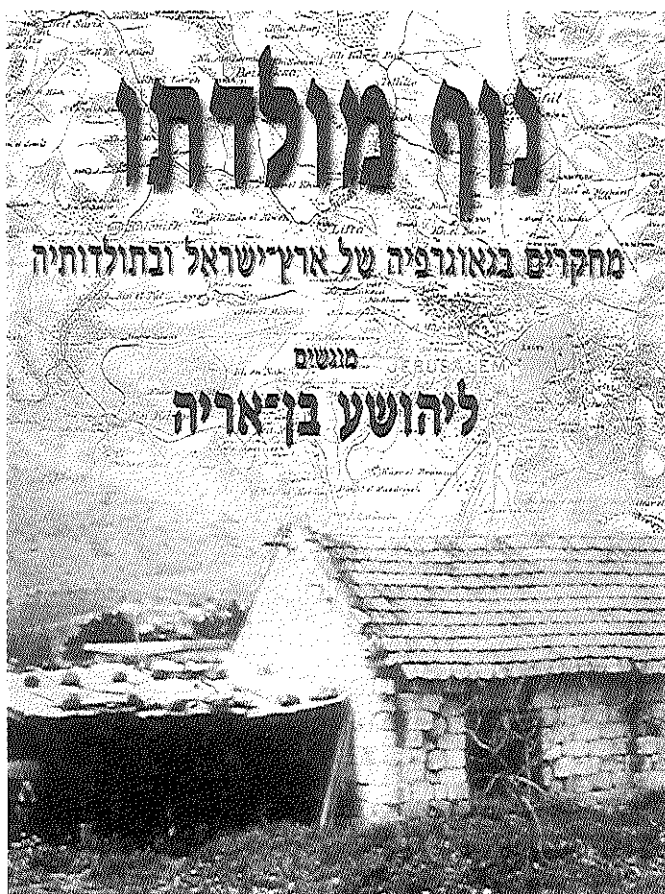
נוף מולדתו

יוסי בן־ארצי, ישראל ברטל, אלחנן ריינר
(עורכים). נוף מולדתו: מחקרים בגאוגרפיה של ארץ־ישראל ובתולדותיה, מוגשים ליהושע בן־אריה, ירושלים: הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית, ירושלים והחברה לחקירת ארץ־ישראל ועתיקותיה, תש"ס, 550 עמ' (עברית) + 99 עמ' (אנגלית)

תלמידיו, חבריו ועמיתיו של הפרופ' יהושע בן־אריה חברו להגיש לו, במלאות לו שבעים שנה ולרגל זכייתו בפרס ישראל, ספר הכולל שלושים וחמשה מאמרים העוסקים בתחומי המחקר שלבן־אריה נגיעה בהם, החל מן העת העתיקה ועד העת החדשה.

המאמרים נכתבו במיוחד לקובץ זה וחולקו לפי שישה שערים: מפות ומיפוי, ארץ־ישראל בעת העתיקה ובימי־הביניים, התיישבות בעת החדשה, מלחמת העצמאות וראשית התהוותה של מדינת ישראל, מחקר הארץ ושער נפרד למאמרים באנגלית.

שאל ספיר
מושבת 'בני יהודה' בגולן בחסות 'הובבי ציון'
בבריטניה
יורם מיוזק
המקורות הרעיוניים של חוות הפועלים
בסג'רה

נחום גרוס
'בנק פלשתינה הגרמני', 1897-1914: קטעי
מחקר
צבי שילוני
גורמים אקראיים בייסודה של דגניה: הפוגרום,
בית הוויכיל והחומס

השער השלישי: אדם ונוף בימי
הביניים ובעת העתיקה
יוסף פטריך, בני ארובס ובני אגור (ז"ל)
תאי נזירים במדבר גרסימוס שליד הירדן
נמרוד לוז
עמואס: תבירה הראשונה של מחוז פלסטין
בתקופה המוסלמית הקדומה - דיון גאוגרפי-
היסטורי
רוני אלנבלום
הפרשנויות הגאוגרפיות של המבצרים
הפרנקיים בממלכת ירושלים הצלבנית
יוסף דרורי
היורש דל המזל: לדמותו ולפועלו של אל-
אפדול עלי, בכורו של צלאח אדידין
יהושע פרנקל
בעלות על מקרקעין בארץ-ישראל בתקופה
הממלוכית: תרומת תעודות הקדש (אוקאף)
לחקר הגאוגרפיה-ההיסטורית
אלהנן ריינר
'ואיך? שהרי ירושלים לחוד וציון לחוד?'
השכונה היהודית בירושלים לאחר התקופה
הצלבנית (המאות הי"ג-הט"ו)
יעקב ברנאי
תשלומי הגזיזה של יהודי ירושלים במחצית
השנייה של המאה הי"ח

השער הרביעי: פרקי התיישבות
בעת-החדשה
נפתלי טלמן
פריץ קלר - מחלוצי החקלאות המודרנית
בא"י: האיש ופועלו

השער השישי:

Essays in Historical Geography

Uriel Rapaport

Reflections on the Origins of the Samaritans

Robin Butlin

English Perspective on the Historical Geography of the Holy Land

Alan Baker

Historical Geographies of England

Yossi Katz & Leonard Guelke

Ideas, Ideologies and Human Landscape

Don Meinig

National Historical Geographers: Necessities, Opportunities, Cautions

Nathaniel Lichfield

Jerusalem Planning 1973

חגית לבסקי

בין הלכה למעשה: המדיניות הקרקעית של קרן קימת לישראל בתקופת המנדט

עמירם גונן

עיור המושבות במישור החוף בישראל: גורמים ושלבים

השער החמישי: מיישוב למדינה

ישראל ברטל

קיבוץ גלויות טקסטואלי: האנתולוגיה הציונית בשירות האומה

מרדכי בר־און

מה אירע בשדות הקרב של תש"ח: ראשיתו של ענף היסטוריה במטה הכללי של צה"ל

מוטי גולני

עסקת נשק או ברית? פרק ביחסי ישראל-צרפת, אפריל-יולי 1956

יהיעם ויץ

בן-גוריון בשנות המדינה הראשונות: בין פוליטיקה לתרבות